

УДК 343.9 (477)

Головкін Богдан Миколайович —
завідувач сектору дослідження проблем
злочинності та її причин ІВПЗ НАПрН
України, кандидат юридичних наук

Результати експертного оцінювання обсягів латентності злочинів економічної спрямованості, вчинених на об'єктах ПЕК України

Стаття присвячена дослідженню ймовірних розмірів латентності злочинів економічної спрямованості, що вчиняються у паливно-енергетичній сфері України, в тому числі організованими злочинними угрупованнями. Висновки щодо обсягів латентності базуються на результатах експертного оцінювання працівників ОВС і прокуратури.

Ключові слова: латентність, ПЕК України, організовані злочинні групи, експертні оцінки.

Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) України представляє собою міжгалузеву систему виробництва, транспортування, розподілу і постачання енергоносіїв споживачам. ПЕК визнається стратегічним об'єктом народного господарства, що забезпечує розвиток національної економіки і наповнення Державного бюджету України. До його складу входить три галузі: енергетична, вугільна і нафтогазова. Питома вага товарної продукції, виробленої цими галузями у внутрішньому валовому продукті, становить 15 %, а внесок у формування доходної частини Держбюджету України тримається на рівні 18–19 % щорічно. Все це зумовлює надмірну привабливість ПЕКу для тіньової економіки і корупційних схем, кримінальних структур та організованої злочинності. В сфері ПЕКу зосереджені корпоративні інтереси великих фінансово-промислових груп, які у боротьбі за сфери впливу та перерозподіл внутрішнього енергоринку використовують будь-які методи та важелі впливу, в тому числі задіюються можливості організованої злочинності.

Передумовою підготовки цієї публікації став аналіз рівня, структури та динаміки злочинності економічної спрямованості у паливно-енергетичному комплексі за 2002–2009 рр., що дав підстави засумніва-

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

тися в об'єктивності обліково-статистичної звітності МВС України, котра, на думку автора, не відображає дійсний стан злочинності на об'єктах ПЕК України. Навіть якщо пов'язувати стабільне зниження рівня злочинності на об'єктах ПЕК України із так званою частковою декриміналізацією викрадань (що діяла з другої половини 2006 року до початку 2009 року), все одно показники реєстрації злочинів виглядають підозріло заниженими. Наведемо офіційні статистичні дані щодо стану злочинності на об'єктах ПЕК. Зі змісту таблиці 1 вбачається, що за восьмирічний період порівняння відбулося зниження рівня зареєстрованих злочинів на 72 %. Починаючи з 2005 року, фіксується стійке щорічне зменшення зареєстрованих злочинів у паливно-енергетичному комплексі України. За цей же час, практично в чотири рази зменшилась питома вага злочинів у сфері ПЕК серед усіх зареєстрованих злочинів економічної спрямованості, і в три рази зменшився коефіцієнт злочинної інтенсивності у розрахунку на 10 тис. населення. Так куди ж зникає злочинність економічної спрямованості у сфері ПЕК України? Напевно – переходить до сфери латентності.

Таблиця 1

Стан злочинності економічної спрямованості у ПЕК України за 2002–2009 рр.

Роки	Зареєстровано злочинів	Приріст, зменшення до 2002 (у %)	Приріст, зменшення до попереднього року (у %)	Частка від злочинів економічної спрямованості (у %)	Коефіцієнт злочинної інтенсивності на 10 тис. нас	Виявлено осіб
2002	5767	–	–	17,9	1,2	4660
2003	3927	– 31,9	– 31,9	9,1	0,8	3250
2004	4402	– 23,7	+12,1	10	0,9	2987
2005	4126	– 28,4	– 6,3	9,1	0,9	–
2006	3331	– 42,2	– 19,3	7,8	0,7	–
2007	2942	– 49,0	– 11,7	6,9	0,6	–
2008	1887	– 67,3	– 35,8	4,9	0,4	–
2009	1635	– 71,6	– 13,3	4,5	0,4	–

Дослідити показники латентності злочинності на об'єктах ПЕК України ми спробували за допомогою методу *експертних оцінок*. У ролі експертів виступили співробітники відділу боротьби зі злочинами у паливно-енергетичному комплексі та сфері надвикористання ДДСБЕЗ МВС України (81 особа) і працівники органів прокуратури (72 особи), всього 153 експерти. Опитування експертів проводилось у 2009 році шляхом розповсюдження анкет по всіх обласних управліннях ОВС і прокуратурах областей. В анкетах пропонувалось анонімно відповісти на ряд запитань стосовно показників латентності злочинів

економічної спрямованості, вчинених на об'єктах ПЕК. Повернуті заповнені анкети підлягали статистичній обробці, зведенню та групуванню отриманих даних і викладенню у вигляді таблиць.

Семантичне походження терміну “латентний” (від лат. *latentis*) означає прихований, невидимий, тобто той, що не виявляє себе видимими ознаками. *Під латентною злочинністю слід розуміти: сукупність фактично вчинених, проте невиявлених і незареєстрованих, або виявлених і незареєстрованих злочинів у встановленому порядку.*

Згідно з міжвідомчими інструкціями, що регулюють облік злочинів, злочин вважається зареєстрованим з моменту порушення кримінальної справи, коли його поставлено на облік в Єдиному журналі обліку злочинів, кримінальних справ і осіб, які їх вчинили, і включено до статистичної звітності (форма № 1) [1, с. 21 ; 2, с. 31]. Іншими словами, стан латентності фактично вчинених злочинів припиняється з моменту їх реєстрації і відображення в обліково-статистичній звітності. Звернімося до результатів експертного оцінювання показників латентності злочинності економічної спрямованості на об'єктах ПЕК України, викладених у табл. 2.

Таблиця 2

Як Ви вважаєте, скільки в середньому на один фактично вчинений злочин припадає незареєстрованих з різних причин злочинів на об'єктах ПЕК (1, 2, 3 ...?)							
<i>1 злочин</i>	<i>2 зл.</i>	<i>3 зл.</i>	<i>4 зл.</i>	<i>5 зл.</i>	<i>10 зл.</i>	<i>20 зл.</i>	<i>понад 20 зл.</i>
<i>45 осіб (29,4 %)</i>	<i>26 осіб (17,0 %)</i>	<i>15 осіб (9,8 %)</i>	<i>6 осіб (4,0 %)</i>	<i>38 осіб (24,8 %)</i>	<i>17 осіб (11,1 %)</i>	<i>4 особи (2,6 %)</i>	<i>2 особи (1,3 %)</i>

Насамперед, слід відзначити велику дисперсію оціночних суджень, оскільки 88 % респондентів вважають кратне співвідношення зареєстрованих злочинів до незареєстрованих в інтервалі від 1 до 5, тобто, на думку більшості опитаних, кількість незареєстрованих злочинів може сягати від 50 до 80 % від загальної кількості фактичної вчинених злочинів. Відсутність єдності в оцінках, з одного боку, пояснюється недостатньою обізнаністю респондентів про дійсний стан справ у галузі. З іншого, – подібний різнобій відповідей свідчить про неупередженість певної кількості опитаних, хоча не обійшлося без намагання спотворення інформації в бік покращення показників роботи по виявленню та реєстрації злочинів. У будь-якому разі отримані результати слугують орієнтиром щодо величини латентності злочинності у сфері ПЕК. З наведеного привертають увагу три найбільш статистично показові варіанти відповідей: майже *кожен третій* експерт оцінює розмір латентності як кратне співвідношення 1:1 (100:2 = 50 % – величина за-

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

реєстрованих злочинів, тоді латентних 50,0 % від масиву фактично вчинених злочинів). Цей результат говорить про обережність оцінок респондентів, спробу перестрахуватися шляхом деякого заниження обсягу латентності фактично вчинених злочинів й у такий спосіб засвідчити відносний порядок у обліково-звітній дисципліні. Більш достовірними, на нашу думку, виглядають оцінки рівня латентності як кратні співвідношення 1:5 (100:6 = 16,6 % – величина зареєстрованих злочинів, тоді латентних 83,4 %) так вважає *кожен четвертий* опитаний, і 1:10 (100:11 = 9,1 % – величина зареєстрованих злочинів, тоді латентних 90,9 %) на думку *кожного десятого* респондента. Наближеність до достовірності останніх даних підтверджується результатами вибіркової перевірки ГоловКРУ України фінансово-господарської діяльності підприємств, що належать до сфери управління Міністерства палива та енергетики України за період 2006–2009 рр. Перевіркою встановлено фінансових порушень і недоліків на загальну суму 170 млн грн [3]. Щодо ураженості латентністю різних галузей ПЕК отримані наступні відповіді експертів.

Таблиця 3

Як Ви вважаєте, в якій галузі ПЕК існує найбільша кількість реально вчинених однак незареєстрованих злочинів?	
Нафтогазова	71 (46,4 %)
Енергетична	57 (37,3 %)
Вугільна	25 (16,3 %)

Наведені показники ідуть врозрід із структурою зареєстрованих злочинів у сфері ПЕК, оскільки за офіційними даними, найбільша кількість злочинів реєструється у сфері енергетики (60,8 %), вугільній (22 %) і найменше (!) у нафтогазовій сфері (17,2 %). Це може свідчити про закритість нафтогазової сфери для контролю над криміногенною ситуацією органами кримінальної юстиції (через фактичну приналежність впливовим фінансово-промисловим групам) і поширення там не загальнокримінальної майнової злочинності, а злочинності у сфері господарської діяльності, котра всупереч загальним уявленням характеризується вищими показниками латентності, що з-поміж іншого, пов'язано із діяльністю організованих злочинних угруповань. Перевіритись у цьому можна на матеріалах експертних оцінок рівня латентності найбільш поширених груп злочинів.

Таблиця 4

Оцініть рівень латентності нижченаведених груп злочинів, виходячи з наступних розрахунків: низьколатентні (до 30 %), середньолатентні (до 50 %), високолатентні (70 % і понад)

Група злочинів	Показники оцінок	Рейтинг за ступенем латентності	Загальна оцінка групи
Проти власності	Низьколатентні — 99 осіб (64,7 %)	III місце	Низьколатентні
	Середньолатентні — 35 осіб (23,0 %)		
	Високолатентні — 19 осіб (12,4 %)		
У сфері господарської діяльності	Низьколатентні — 28 осіб (18,3 %)	I місце	Високолатентні
	Середньолатентні — 32 (20,9 %)		
	Високолатентні — 93 (61,0 %)		
У сфері службової діяльності	Низьколатентні — 31 особа (20,3 %)	II місце	Середньолатентні
	Середньолатентні — 49 (32,0 %)		
	Високолатентні — 73 (47,7 %)		

Порівняння структури злочинів економічної спрямованості на об'єктах ПЕК відображених статистичною звітністю (злочини проти власності — 72,6 %; у сфері господарської діяльності — 22,4 %; у сфері службової діяльності — 5 %) із розподілом ймовірного рейтингу обсягів латентності свідчить на користь підтвердження значних розмірів латентності. Найбільша частка невиявлених і статистично неврахованих злочинів залишається у сфері господарської діяльності, на що, до речі, вказують результати вибіркового перевірок ГоловкиРУ.

Таким чином, маємо наступні висновки. Зниження рівня зареєстрованих злочинів економічної спрямованості на об'єктах ПЕК відбувається в силу двох причин: а) недостатньої роботи по їх виявленню; б) неповного відображення обліково-статистичною звітністю навіть виявлених злочинів. Величина латентності злочинів, учинених на об'єктах ПЕК, коливається у межах 50 – 80 % від масиву реально вчинених посягань. Найвищі розміри латентності спостерігаються у найбільш прибуткових галузях ПЕКУ, які фактично належать впливовим фінансово-промисловим групам. Через обмежений доступ на ринок енергоносіїв і недостатній контроль органами кримінальної юстиції над цими суб'єктами господарювання і надалі зберігатиметься тенденція до удаваного зниження показників реєстрації злочинів. Штучне заниження показників реєстрації злочинів викривляє уявлення про дійсний стан злочинності у сфері ПЕК України і призводить до негативних наслідків, а саме: негативно позначається на плануванні боротьби зі злочинністю, її фінансовому, матеріально-технічному та кадровому забез-

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

печенні; завдає шкоди виробництву енергоносіїв; ставить під загрозу енергетичну безпеку держави.

Виходячи із орієнтовано визначеної величини латентності, можна приблизно вирахувати загальну кількість фактично вчинених злочинів на об'єктах ПЕК. Алгоритм розрахунків кратного співвідношення зареєстрованих злочинів до латентних як 1:5 (або 83 % латентності) виглядає так:

$$1 \% = \frac{1635}{17 \%} = 96,2 \text{ злочини};$$

— кількість латентних злочинів = $96,2 \times 83 = 7985$;

— загальна кількість фактично вчинених злочинів $96,2 \times 100 = 9620$.

Таблиця 5

Рік	Кількість зареєстрованих злочинів	Імовірна кількість латентних злочинів у розрахунку на 83 % латентності	Загальна кількість фактично вчинених злочинів (зареєстровані + латентні), у розрахунку на 80 % латентності
2009	1635	7985	9620

Список використаних джерел

1. Інструкція про єдиний облік злочинів від 26 берез. 2002 р. / ГПУ, СБУ, МВС, ДПА, Мін'юст України. — К., 2002. — 48 с.

2. Інструкція про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних справ від 26 берез. 2002 р. / ГПУ, СБУ, МВС, ДПА, Мін'юст України. — К., 2002. — 52 с.

3. Про фінансово-господарську діяльність Міністерства вугільної промисловості України / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/publish/article/>.

Статья посвящена исследованию вероятных размеров латентности преступлений экономической направленности, которые совершаются в топливно-энергетической сфере Украины, в том числе организованными преступными группировками. Выводы относительно объемов латентности базируются на результатах экспертного оценивания работников ОВД и прокуратуры.

The article is devoted to the research of credible sizes of latency of crimes of the economic orientation, which are committed in a fuel and energy sphere of Ukraine, also by the organized criminal groups. The conclusions in relation to the volumes of latency are based on the results of the expert evaluation of the workers of the law enforcement bodies and the offices of public prosecutor.

Стаття надійшла до редакції журналу 15 листопада 2010 року.